

Stemproces:

Eerste en tweede bevraging – de resultaten

15 juli 2024

Symfoon

Symfoon, het **Vlaamse blinden- en slechtziendenplatform**, bouwt aan **inclusie** vanuit de kracht van blinde en slechtziende personen. Dat wil zeggen dat wij niet alleen voor hen werken, maar ook mét hen. Het bestuur en de helft van het team bestaan uit blinde of slechtziende personen. Samen streven we ernaar dat allerlei soorten vrijetijdsbesteding, van musea tot concerten en theater, vrij toegankelijk worden voor blinde en slechtziende mensen.

Onze bevragingen

Onze bevragingen zijn bedoeld om, vanuit onze specifieke kennis en ervaring, te leren en vervolgens advies te kunnen geven over de toegankelijkheid voor blinden en slechtzienden. We doen dit zowel op aanvraag als op eigen initiatief, waarbij we onze expertise gebruiken om aanbevelingen te doen op basis van objectieve criteria. De analyses die we uitvoeren, zijn gebaseerd op enquêtes die door onze doelgroep worden ingevuld en steunen op zorgvuldig samengestelde, objectieve vragenlijsten.

Symfoon is echter geen statistisch bureau of universiteit en werkt niet met zorgvuldig samengestelde steekproeven die statistisch verdedigbaar zijn. Onze verslagen zijn gebaseerd op de directe ervaringen van blinden en slechtzienden, waarbij we aangeven wat als toegankelijk wordt ervaren en wat als een drempel wordt gezien. Met deze empirische en praktische informatie moedigen we de ontvangers van onze analyses aan om verder actie te ondernemen.

Symfoon - Vlaams blinden- en slechtziendenplatform vzw

Rerum-Novarumplein, 25 | 9000 Gent

Tel: + 32 487 51 88 64 | info@symfoon.be | www.symfoon.be

Bestuursorgaan: Geert Van Brempt, Dirk Opsteyn en Manuel Delaere

Document opgemaakt door: Francis Bossaert, Hanne Craye, Leticia Larangé en Brenda Vanvoorden

Abstract

In dit document presenteert Symfoon de **resultaten van twee bevragingen**¹ uit juni 2024. De bevragingen werden ingevuld door **blinden en slechtzienden** en betreffen de **toegankelijkheid van het stemproces**, van oproepingsbrief tot stembureau.

In de inleiding stellen we het thema voor, waarna we de context en methodologie concreet toelichten. In hoofdstuk 2 behandelen wij de gegevens uit de eerste bevraging, verstuurd **voor de verkiezingen**. In hoofdstuk 3 zijn de gegevens uit de tweede bevraging aan de beurt, verstuurd **na de verkiezingen**. Onder de titels ‘Ervaringen’ kopiëren wij vrij geschreven **opmerkingen en meningen** van de respondenten.

Met dit document wil Symfoon blinde en slechtziende burgers het woord geven en **protagonist** laten zijn **in hun eigen belangenverdediging**. Symfoon hoopt zo bij te dragen aan een aanzienlijke **verbetering van de stemtoegankelijkheid**. Op korte termijn (oktober 2024) is elke kleine stap er één in de goede richting. Voor de verkiezingen van 2029 is het toegankelijk stemrecht hopelijk voor alle burgers werkelijkheid.

Inleiding

Stemrecht mag niet gelijkgesteld worden met stemplicht. Inclusief stemmen gaat over het recht om autonoom je burgerlijke functie te mogen vervullen om je stem uit te brengen. We kiezen er bewust voor om niet in te gaan op de inhoud van de politieke programma’s. Het is niet onze bedoeling te onderzoeken welke partij zich nu precies inzet voor inclusie en welke net niet, maar om de praktische organisatie van het stemproces onder de loep te nemen.

De *state of the art* in België is momenteel, **niettegenstaande de verschillende verdragen en wetgevingen**, niet om over naar huis te schrijven. In Wallonië wordt nog overal op papier gestemd, in Brussel en de Duitstalige gemeenschap wordt volledig elektronisch gestemd, maar die computers zijn niet uitgerust met toegankelijkheidsfeatures. In Vlaanderen is het verdeeld: van de 300 gemeentes stemmen er 141 nog op papier en 159 digitaal, een kleine meerderheid dus. Momenteel kan een blinde of slechtziende dus bijna **onmogelijk gaan stemmen zonder begeleider**.

Een bijkomend probleem is dat de praktische organisatie van verkiezingen een **lokale aangelegenheid** is. Elke gemeente kan dus helemaal zelf kiezen hoeveel belang ze hechten aan dit thema en zo wordt het moeilijk om zicht te krijgen op welke gemeente welke inspanningen levert.

In Vlaanderen deed de overheid wel **een poging** om de verkiezingen toegankelijk te maken voor blinde en slechtziende personen. Tijdens de verkiezingen in 2019 werd er zowel in Aalst

---

¹ De gedetailleerde antwoorden worden wegens privacy-redenen niet vrijgegeven, maar zijn bekend bij en worden bewaard door Symfoon.

als in Mechelen, bij wijze van **test**, één stemhokje uitgerust met een aangepaste stemcomputer met spraak en reliëfknoppen. Na afloop is er geen gevolg meer gegeven aan deze testperiode en werd dit ook niet voorzien tijdens de verkiezingen van 9 juni. In 2024 was er een **proefproject** met braille-formulieren in Limburg, maar door omstandigheden maakte geen enkele blinde of slechtziende burger gebruik van de formulieren.

Om de **toegankelijkheid** van het stemproces **te verbeteren** voor blinden en slechtzienden ondernam Symfoon verschillende stappen:

- Onderzoek doen en bundelen in een achtergrondossier: *'Inclusief stemmen! Toegankelijkheid voor blinden en slechtzienden tot aan het stemhokje'*.
- Bevragingen uitsturen naar de doelgroep.
- Adviezen bundelen in een Eye Key, inclusief animatiefilmpje en inleefpodcast.
- Contact opnemen met gemeentebesturen en bevoegde overheden.

In het volgende punt 'Context en methodologie' lichten we toe hoe we die stappen concreet invulden.

Context en methodologie

Naar aanleiding van de **verkiezingen** deed Symfoon een onderzoek naar de **toegankelijkheid** van het stemproces. De blinden- en slechtziendengemeenschap, als protagonist in haar eigen belangenverdediging, deelde haar ervaringen met ons en deed ons inzien dat er **nog ruimte is voor verbetering**.

We deden twee **bevragingen**, één over de fase voorafgaand aan het effectief uitoefenen van het stemrecht en de tweede bevraging over de toegankelijkheid van het stemmen op de verkiezingsdag zelf. De resultaten hiervan verwerkten we in dit verslag. Een derde bevraging zal plaatsvinden in de periode van de gemeenteraadsverkiezingen, in oktober 2024.

In augustus versturen we naar **elk Vlaams en Brussels gemeentebestuur** (319 in totaal) **een brief** om de aandacht te vestigen op die resultaten en op ons dossier *'Inclusief stemmen! Toegankelijkheid voor blinden en slechtzienden tot aan het stemhokje'*. Als statement zal de brief bovendien in braille geprint zijn. Verder zal er in de envelop een Symfoon-onderlegger zitten: een rond, **stevig kaartje met braille**, NFC en QR-code. De NFC en QR-code sturen de ontvanger door naar onze website, waarop de **Eye Key** over het toegankelijk stemproces te downloaden is, inclusief kort animatiefilmpje en inleefpodcast. Al het materiaal zal daarna nog eens per mail gestuurd worden.

Parallel zullen we een **perscommuniqué** verspreiden om aandacht te vragen voor het onderwerp. Ook zijn we de mogelijkheden aan het bekijken om ons materiaal te laten opnemen op de website van het Agentschap Binnenlands Bestuur en Stem Drempelvrij.

1. Algemene gegevens van de bevestigingen

In totaal kregen we op de eerste bevestiging 39 antwoorden en op de tweede 55, waarvan 5 niet gingen stemmen en 50 wel. De antwoorden waren gespreid over 34 gemeenten (bevestiging 1) en 42 gemeenten (bevestiging 2) en er kwamen antwoorden uit alle Vlaamse provincies.

Omdat de antwoorden afkomstig zijn van vele verschillende gemeenten, vaak met slechts één antwoord per gemeente, kunnen we geen specifiek advies per gemeente geven. Daarom hebben we ervoor gekozen om de **resultaten globaal te verwerken**. Over het algemeen liggen de antwoorden in Vlaanderen op **een vergelijkbare lijn**, vaak ook positief. We presenteren de globale resultaten per onderzocht item en lichten relevante uitschieters of opmerkelijke opmerkingen uit die extra aandacht verdienen.

Als het relevant is, dan maken we steeds ook een **onderscheid tussen blinde en slechtziende personen**, aangezien het stemproces voor beide groepen heel verschillend ervaren wordt.

2. Resultaten van bevestiging één

De eerste bevestiging verspreidden wij in de dagen **voor de verkiezingen** van 9 juni 2024 en gaat over de toegankelijkheid van officiële documenten. Het eerste punt gaat over de oproepingsbrief, het tweede over het volmachtenformulier en onder 'Ervaringen' lijsten we enkele opvallende getuigenissen en opinies op van de respondenten.

2.1. De oproepingsbrief

Bij het **zelfstandig lezen van de oproepingsbrief** is er al meteen een verschil tussen blinden en slechtzienden. De helft van de blinden gaf aan de brief niet zelfstandig te kunnen lezen, terwijl dat bij de slechtzienden maar één vierde was. De groep slechtzienden moest dus minder een beroep doen op partners, familieleden of assistenten om hun brief te kunnen lezen.

Het **hulpmiddel** dat door blinden het meest gebruikt werd om de brief zelfstandig te lezen, was de **smartphone**. Iemand nam bijvoorbeeld een foto met de app 'Be my eyes', zodat die de brief kon voorlezen.

Bij slechtzienden stond ook de smartphone op de eerste plaats als belangrijkste hulpmiddel, op de voet gevolgd door een **vergrootglas**. 25% van alle respondenten gaf aan een **combinatie** van verschillende hulpmiddelen te gebruiken.

De groep die de brief niet zelfstandig kon lezen, was hier **ontevreden** over. De meesten voelden zich afhankelijk en vonden dit onaangenaam, onaanvaardbaar en vervelend. Slechts twee mensen gaven aan dat ze zich hier onverschillig over voelden.

2.2. Het volmachtenformulier

Op de hypothetische vraag of ze een **volmacht** zouden geven om iemand anders in hun plaats te laten stemmen, antwoordde **77% negatief**. De redenen daarvoor waren vooral dat ze hun stem aan niemand toevertrouwen en dat het een omslachtig proces is. Verder schreven mensen dat ze het liefst van al zelf willen gaan stemmen, dat ze het **recht** hebben om dit **zelfstandig** te doen zoals iedereen.

Hieruit blijkt dus dat de blinden- en slechtziendengemeenschap grote waarde hecht aan de **autonomie** om zelf de stem te kunnen uitbrengen. In het punt hieronder verzamelden we enkele opvallende getuigenissen die respondenten toevoegden aan hun antwoorden.

2.3. Ervaringen

“Ik wil een volmacht geven, maar heb niemand om dit aan te vragen.”

“Ik ga niet stemmen, want ik vertrouw enkel mijn zoon met een volmacht en ik wil hem niet extra belasten.”

Meerdere varianten op: “Ik wil zelf de autonomie om te stemmen.”

“Vrouwen hebben zo hard gestreden om stemrecht te krijgen. Laat ons dan ook met z’n allen onze stem horen.”

“De stemcomputers zijn niet toegankelijk met spraak, hierdoor moet je altijd iemand meenemen in het stemhokje. Maar dat is niet altijd te vertrouwen, omdat je niet kan zien op wie die persoon stemt.”

“Ook elke blinde heeft recht op het stemgeheim en dit gaat niet, terwijl de techniek wel al bestaat. Wij hoeven dus niet te stemmen, want wij tellen niet mee in de politieke maatschappij en voor het thema verkiezingen specifiek.”

67% procent van de blinden en slechtzienden die aangeven NIET te zullen stemmen, zouden dit wel doen als het stemproces toegankelijk was.

3. Resultaten van bevraging twee

De tweede bevraging verspreidden wij in de dagen **na de verkiezingen** van 9 juni 2024 en gaat over de toegankelijkheid van **verkiezingsdag zelf**. In het eerste punt gaan we kort in op de vijf respondenten die ervoor kozen niet te gaan stemmen en in het tweede punt behandelen we de vragen die door zowel stemmers als niet-stemmers werden ingevuld. Vanaf 3.3 gaat het over de vijftig mensen die wel gingen stemmen. In 3.3 gaat het over de praktische voorbereidingen, 3.4 behandelt de route naar het stembureau en 3.5 de toegankelijkheid in het stembureau zelf. Tot slot kopiëren we onder ‘Ervaringen’ ook enkele getuigenissen en opinies van onze respondenten.

3.1. Blinden en slechtzienden die niet gingen stemmen

Vijf respondenten gingen niet stemmen. Daarvoor gaven ze de volgende redenen op:

“We hebben meer dan een jaar zonder regering gezeten en dat ging ook. Vorige keer dat ik wou stemmen, werd **mijn begeleider geweigerd** en moest ik iemand van het comité kiezen, iemand die ik niet kende. Dat voelde heel **onveilig** aan. Daarom ga ik nu uit principe niet meer.”

“Dan moet ik **hulp** vragen. Ik weet niet of ik de hulp bij de begeleiding moet vragen of in het stembureau.”

“Ik gaf een volmacht aan mijn vriend met een attest van de huisarts, hij ging stemmen in mijn plaats.”

“Ik was in het buitenland.”

“Ik was ziek.”

3.2. Vier vragen voor stemmers en niet-stemmers

De volgende vier vragen werden beantwoord door beide groepen, dus 55 mensen in totaal.

Op de vraag of alle **informatie toegankelijk** was, bijvoorbeeld **partijprogramma’s** en **kieslijsten**, antwoordde een kwart van niet. 55% antwoordde dat sommige dingen wel leesbaar waren, andere dan weer niet. En tot slot antwoordde 22% dat alle informatie leesbaar was.

Het hoort bij de weken voorafgaand aan de verkiezingen: het invullen van de **stemtesten**. Die staan op de websites van alle grote **media**, zoals VRT, de Standaard en HLN. Het goeie nieuws is dat die stemtesten ook voor blinden en slechtzienden **gemakkelijk in te vullen** zijn: slechts negen procent gaf aan dat ze hun stemtest niet zelfstandig konden invullen.

85% van de bevroagden wil dat er in verkiezingstijd een permanentielijn komt waar je terecht kan met alle vragen en klachten rond toegankelijkheid.

Stel dat een blinde burger op verkiezingsdag niet goed weet of hij nu wel of niet zijn hond mag meenemen naar het stembureau, dan zou een simpel telefoontje naar de permanentielijn volstaan om snel het antwoord te krijgen op de vraag.

Tot slot gaven we de bevroagden de keuze tussen een **toegankelijk stembureau verder van hun woning** of een **ontoegankelijk stembureau dicht bij hun woning**. De meningen waren verdeeld: 47% blijft liever dicht bij huis, ook al zijn er dan geen toegankelijkheidsmaatregelen in het stembureau. Een kleine meerderheid, 53%, vindt het wel de moeite om een grotere afstand af te leggen, op voorwaarde dat dat stembureau volledig toegankelijk is.

Vanaf het volgende punt gaan de resultaten enkel over de 50 mensen die wel gingen stemmen op 9 juni.

3.3. Voorbereidingen voor verkiezingsdag

Op de vraag of ze op een andere manier info kregen over de locatie van hun stembureau, antwoordde 80% dat ze **enkel** beschikten over **het adres op hun oproepingsbrief**. Als we ons herinneren dat de helft van de blinde respondenten en een kwart van de slechtzienden niet zelfstandig hun oproepingsbrief kunnen lezen, is dat dus **problematisch**. Vijf respondenten gaven aan dat ze hun oproepingsbrief ook kregen via hun eBox Burger-account.

Op de vraag of ze **zelfstandig** de **route** naar het bureau uitstippelden, antwoordde 52% dat ze dit samen met iemand anders deden.

3.4. Op weg naar het stembureau

Drie vierde van de respondenten begaf zich **samen met een ziend persoon** naar het stembureau en een kwart ging alleen. Hier zien we een verschil tussen blinde en slechtziende respondenten: slechts 10% van de blinden ging zelfstandig naar het stembureau, terwijl dat bij de slechtzienden beduidend hoger lag, op 35%.

Een meerderheid (60%) ging **te voet** naar het stembureau, aangezien de gemeente ervoor zorgt dat de stembureaus nooit ver van de woning liggen. 26% van de bevroagden reed mee als passagier in een **auto** of **busje** van een organisatie. Door de korte afstand tussen stembureau en woning werd er **amper** gebruik gemaakt van het **openbaar vervoer**: slechts één persoon ging met de tram.

Of je **autonoom de ingang** van het stemlokaal kon **vinden**, hing sterk af van je visus. Voor maar liefst 90% van de blinden was het onmogelijk zelfstandig de ingang vinden, terwijl de

slechtziendengroep aangaf dat dat voor een pak minder van hen (43%) een probleem was. Hieruit kunnen we concluderen dat er rond de stemlokalen betere (tactiele) aanduidingen moeten komen specifiek voor blinde kiezers.

In 38% van de stemlokalen was een **aanspreekpunt** voorzien op de parking of aan de ingang.

3.5. In het stembureau

In 66% van de stemlokalen was er binnen een **aanspreekpunt**. Op de vraag of ze goed **geïnformeerd** werden **over de route** van de inkom **naar het stemhokje**, antwoordde 46% positief en 38% negatief. De anderen gaven aan dat ze hun begeleider volgden.

Er is opnieuw een frappant verschil tussen blinden en slechtzienden bij de vraag **‘Nam je iemand mee in het stemhokje?’** Meer dan de helft van de slechtzienden kon **autonoom** stemmen, terwijl dat in blindengroep maar één persoon was. 82% van de blinden stemde samen met hun eigen **vertrouwenspersoon** en 15% vroeg een **bij- of voorzitter** van de stemcommissie mee naar binnen.

We polsten ook naar **hoe mensen het ervaren** om iemand mee te nemen in het stemhokje. Uit de antwoorden blijkt dat niet iedereen daar een probleem mee heeft: 17 mensen gaven aan dat ze dit als **veilig** ervaren. Iemand voegde er wel aan toe dat het enkel veilig voelt als je kan gaan stemmen met een vertrouwenspersoon, en dus niet met een bij- of voorzitter. Aan de andere kant was er een even grote groep die het wel een **afhankelijkheid** vond en negen mensen vinden dit zelfs **onaanvaardbaar**. Verschillende respondenten vermelden ook expliciet het gebrek aan privacy en hun recht op **stemgeheim** dat niet gerespecteerd wordt.

Niet iedereen kreeg **uitleg** over hoe de stem moest worden uitgebracht. Een kwart van de bevroegden moest dat **zelf uitpluizen** en 40% kreeg de uitleg van hun eigen begeleider. In de andere gevallen kwam de uitleg toch van de bij- of voorzitters, of wisten de mensen al van vroegere verkiezingen hoe het werkte.

Op de vraag of de **bij- en voorzitters** van de stemcommissie **op de hoogte** waren van de toegankelijkheidsmaatregelen voor blinden en slechtzienden, kwam een ontvondend antwoord. In 66% van de gevallen was de vraag niet van toepassing, omdat er simpelweg **geen maatregelen** waren.

De maatregelen die respondenten wel vermeldden, betroffen voornamelijk de persoonlijke **begeleiding** in het stemhokje en vriendelijk en **behulpzaam personeel**. Het is dus een positieve tendens dat de stemcommissie weet dat begeleiding toegestaan is en vriendelijk en behulpzaam omspringt met blinde en slechtziende stemmers. Toch is dit geen sluitende oplossing, aangezien je als kiezer nooit weet wie in de commissie zal zetelen. Daarom zijn **structurele, objectieve en technische maatregelen nodig**.

Wat het **stemgeheim** betreft, maar liefst 92% van de respondenten had het gevoel dat hun

stemgeheim **gewaarborgd** werd bij het inleveren van het stembiljet. De vier mensen die vonden dat hun stemgeheim wel geschonden was, benoemden het stemmen met begeleider als automatische schending van het stemgeheim.

Nog een **positieve noot** is dat 88% van de bevroegden **niet het gevoel** kreeg **betutteld te worden** in het stembureau, een overtuigende meerderheid dus. Wat opvalt is dat de zes mensen die zich wél betutteld voelden, allemaal blind zijn en dat dus geen enkele slechtziende die ervaring deelde. Eén bevroegde gaf aan dat de voorzitter zich tot de echtgenoot richtte, anderen voelden zich betutteld bij het deponeren van de stembiljetten in de juiste dozen of bij de begeleiding naar het stemhokje.

3.6. Ervaringen

“Blinden en slechtzienden hebben het **recht** om **geheim** te mogen stemmen. Het moet mogelijk zijn, de techniek bestaat, maar het wordt niet toegepast en dat is onaanvaardbaar.”

“Ik heb mijn stem moeten doorgeven aan een vertrouwenspersoon, dus is er al geen sprake meer van een stemgeheim.”

“Er was één stemhokje waar je kon gaan zitten. De tafel was er lager zo dat het computerscherm ook veel lager stond. Zo kon ik het **scherm** heel **goed lezen** en bedienen.”

“Iemand van de commissie sprak mij aan en heeft me naar het stembureau **begeleid**. Daarna heeft iemand anders me geholpen om de stembrieven te krijgen en me naar het stemhokje begeleid.”

“De namen waren erg klein. Je kan niet inzoomen op het scherm.”

“Als je wil, is er genoeg toegankelijke info online te vinden die je uitlegt hoe je moet stemmen. Hier heeft een zuivere visuele beperking volgens mij niets mee te maken.”

“Ik ben niet in stemhokje geweest, omdat er geen maatregelen waren om anoniem te stemmen.”

“Ik had graag **zelfstandig** kunnen stemmen via brailleformulier of met spraak.”

“Het nummer van het stembureau was aangegeven, maar **binnen** de locatie was dat heel **slecht aangeduid**.”

Conclusie

Uit de bevraging kunnen we concluderen dat er nog ruimte is voor verbetering. Uit veel antwoorden blijkt een grote drang naar het recht om autonoom te stemmen. Er zijn zelfs blinde en slechtziende burgers die weigeren te gaan stemmen, tot ze dat zelfstandig en in alle privacy kunnen doen. Er is nochtans zo veel wat de gemeentes, politieke partijen en stemcommissies kunnen doen om hun stemverving aangenamer en autonomer te maken.

In de Eye Key 'Stemproces en Publieke Ruimtes' geeft Symfoon een aantal tips – die brochure kunt u [hier](#) downloaden. Op die pagina vindt u ook een kort animatiefilmpje met de belangrijkste tips en een inleefpodcast, waarin we op 9 juni mee gingen stemmen met de blinde Emma.

Heeft u nog verdere vragen over dit verslag, de bevragingen of de resultaten? Neem gerust contact op met Symfoon via info@symfoon.be of 0487 51 88 64.